

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра всесвітньої історії

Мартинчук І.І.

Навчально-методичні матеріали до курсу
„СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ
ДИСЦИПЛІНИ”

*Напрямок підготовки 02.03 „Гуманітарні науки”,
спеціальність 6.020302 „Історія”*

Рівне – 2008

УДК 930.1
ББК 63.2
М 292

Мартинчук І.І. Спеціальні історичні дисципліни: Матеріали до курсу для вчителів та студентів. – Рівне: РДГУ, 2008. – 27 с.

Рецензенти:

А.А.Жив'юк, кандидат історичних наук, доцент, зав. кафедри історії України МЕГУ ім. С.Дем'янчука;

І.А.Хаврук, кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук РДГУ

Відповідальний за випуск: П.О.Савчук, кандидат історичних наук, доцент

В посібнику наведено програму даного курсу, список рекомендованих джерел і літератури, запитання та завдання для поточного та модульного контролю знань студентів тощо.

Призначений для вчителів та студентів загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв з метою надання їм методичної допомоги при підготовці та проведенні занять з курсу „Спеціальні історичні дисципліни”.

Друкується за рішенням Науково-методичної ради історико-соціологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 11 від 29.05. 2008 р.)

*Ухвалено кафедрою всесвітньої історії РДГУ
(протокол № 10 від 22 квітня 2008 р.)*

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Навчально-методичний план курсу	6
2. Оцінка видів навчальної роботи в модульно-рейтинговій системі з дисципліни „Спеціальні історичні дисципліни”	7
3. Програма курсу	9
3.1. Тематика лекційних занять	9
3.2. Тематика семінарських занять	14
3.3. Завдання для самостійної роботи з дисципліни „Спеціальні історичні дисципліни”	17
3.4. Індивідуальне навчально-дослідне завдання	18
4. Література	19
5. Методичні вказівки з оцінювання знань студентів	24
5.1. Вимоги до знань студентів при виконанні модульних і контрольних завдань	24
5.2. Форми роботи студентів на семінарах	24
5.3. Вимоги до написання реферату	25
5.4. Методичні вказівки до ІНДЗ	25
5.5. Критерії оцінювання	25
6. Питання до заліку	26

ВСТУП

У системі історичних наук значне місце посідають спеціальні історичні дисципліни, які своєю різноманітністю об'єктів і предметів вивчення, виробленням методик і технологій дослідження стоять на пограниччі з іншими науками. Вони дотичні не тільки до гуманітарних, але й до природничих і технічних наук.

Зв'язок минулого і сучасного забезпечується втягненням до наукового пізнання та історичного дослідження нових джерел, на основі вивчення яких можуть виникати нові напрямки і навіть нові дисципліни. Саме Спеціальні історичні науки дають найбільш ґрунтовну оцінку джерелам. Починаючи з простих методів дослідження, визначається наукова стежка, або потреба вводити тим чи іншим способом у науковий обіг те чи інше джерело. Групування, класифікація, систематизація, вироблення періодизацій у значній мірі розставляє джерела у потрібному порядку та напрямку. Кожне історичне джерело – наслідок життя і діяльності людини або суспільства. Отже, спеціальні історичні науки дають можливість також визначити місце і роль людини в історичному процесі.

У системі історичних наук спеціальні дисципліни створюють власну методику і технологію історичних досліджень, якою можуть оволодіти всі, хто намагається дослідити історичний процес. Різні методики і технології дослідження виникають у зв'язку з тим, що джерельною базою є різні свідчення людської діяльності, як абстрактні, так і конкретні, а саме: писемні пам'ятки, монети, герби, поштові знаки, одиниці вимірювання, календарі тощо. Але як галузь історичної науки спеціальні дисципліни мають такі ж закономірності пізнання і підлягають тим же законам і категоріям, що й інші.

Спеціальні історичні дисципліни відіграють значну роль у розширенні історичних досліджень. Вони забезпечують включення до процесу наукових досліджень нових джерел, дають їм найбільш ґрунтовну оцінку.

Мета курсу „Спеціальні історичні дисципліни” – дати майбутнім спеціалістам необхідні знання з окремих проблем джерелознавства та інших спеціальних історичних дисциплін, періодизацію розвитку, шляхів їх формування. Перелік запропонованих дисциплін визначений програмою Міністерства освіти та науки.

Курс „Спеціальні історичні дисципліни” спрямований на підготовку висококваліфікованого історика, майбутнього дослідника, повинен розширити кругозір студента, його світосприйняття, формувати його світоглядні позиції.

Викладання курсу „Спеціальні історичні дисципліни” повинно забезпечити:

- усвідомлене ставлення до історії, краще розуміння складних категорій та понять процесу історичного пізнання;
- розуміння нерозривності історичного процесу і наукового пізнання;
- широку історичну підготовку та загальноосвітню ерудицію, високий рівень і вміння аналітично мислити при оцінці швидкоплинних процесів суспільного життя;
- уміння відстоювати власну точку зору на найскладніші суспільні явища і процеси минулого й сучасного;
- на основі глибокого усвідомлених наукових історичних знань володіти чітко сформованими ідейними переконаннями громадянина й патріота України.

Спеціальні історичні дисципліни висвітлюються у тісному взаємозв'язку з усіма іншими історичними дисциплінами, що передбачені учбовим планом. Як структурні одиниці історичної науки, спеціальні історичні дисципліни пов'язані з вузловими проблемами всесвітньої історії, зокрема з історією України, Росії, Білорусії, а також інших країн, з якими пов'язане історичне минуле українського народу.

1. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

№ з/п	Тема	Години					
		Стаціонарне відділення		Після-дипломна освіта		Заочне відділення	
		Лекції	Семінарські	Лекції	Семінарські	Лекції	Семінарські
1	Вступ до курсу	2		2		2	
2	Палеографія	4	2				
3	Історична хронологія	4	2	2		2	2
4	Історична метрологія	4	2				2
5	НумізMATика	4	2			2	2
6	Геральдика	4	2		2	2	2
7	Фалеристика	2	2			2	
Всього		24	12	4	2	12	8

**2. ОЦІНКА ВИДІВ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ
В МОДУЛЬНО-РЕЙТИНГОВІЙ СИСТЕМІ З ДИСЦИПЛІНИ
„СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ”**

№ з/п	Вид навчальної діяльності	Оціночні бали	Можлива за семестр
I. Основні			
1.	Відвідування лекцій	1	12
2.	Доповідь на семінарському занятті Активна участь в обговоренні Суттєве доповнення	5 2–3 2–3	30
3.	Написання модульної контрольної роботи	10	10
4.	Вчасність та якість виконання реферату	10	10
5.	Вчасність та якість виконання індивідуального навчально-дослідного завдання	20	20
6.	Додаткові бали, які здобуваються при успішній здачі заліку	5–10	5–10
II. Додаткові			
7.	Підготовка та виступ із доповіддю на науковій конференції	8	Без обмежень
8.	Використання сучасних технічних засобів у підготовці індивідуального завдання, доповідях на практичних, виконанні рефератів.	4	4
9.	Участь у предметних олімпіадах, студентських гуртках історичного характеру, конкурсах відповідної тематики	1–5	Без обмежень
10.	Заохочувальні бали викладача	1–5	1-5

Критерії оцінки знань і вмінь студентів у рейтинговій, національній та ECTS системах оцінювання з дисципліни „Спеціальні історичні дисципліни”

Рейтингова шкала РДГУ	Національна шкала	Шкала ECTS	Оцінка підсумкового контролю
90-100	відмінно	A	зараховано
80-89	добре	B	зараховано
70-79	добре	C	зараховано
60-69	задовільно	D	зараховано
50-59	задовільно	E	зараховано
31-49	незадовільно	FX	не зараховано
0-30	незадовільно	F	не зараховано

3. ПРОГРАМА КУРСУ

3.1. Тематика лекційних занять

Вступ до курсу

Спеціальні історичні дисципліни та їх роль у розвитку історичної науки і професійній підготовці вчителя історії. Науково-теоретичне і виховне значення курсу. Виникнення спеціальних історичних дисциплін та їх розвиток. Джерелознавство і спеціальні історичні дисципліни. Взаємозв'язок спеціальних та інших історичних дисциплін. Практичне застосування спеціальних історичних дисциплін в роботі з джерелами, в методиці історичних досліджень. Використання матеріалу спеціальних історичних дисциплін на уроках історії і в позакласній (краєзнавчій, музейній, гурткової та ін.) роботі в школі.

Палеографія

Предмет і завдання палеографії. Історія російської палеографії. „Практична палеографія” в XI-XVIII ст.. Розвиток палеографії в XIX-XX ст.. Праці російських та українських вчених. Стан вивчення і завдання розробки української палеографії. Вивчення історії писемності у зв'язку з соціально-економічним і культурним розвитком суспільства. Зв'язок палеографії з іншими історичними дисциплінами.

Зародження писемності у східних слов'ян. Перші слов'янські азбуки – кирилиця і глаголиця. Основні етапи розвитку графіки кирилівського письма – устав, півустав, скоропис.

Характеристика пам'яток писемності стародавньої і феодальної Русі. Устав та його еволюція протягом XI-XIV ст. Матеріали письма: пергамент і береста. Знаряддя письма, чорнила, фарби. Художні прикраси в пам'ятках писемності. Орнамент та його стилі: старовізантійський (давньоруський), тератологічний тощо. Заставки, кінцівки, ініціали, польові прикраси. Мініатюри, в'язь, формаг рукописів, оправи книжок, поява тайнопису (криптографія) – пізній устав та його перехід у півустав. Характерні риси півуставу, його різновидності: старший, молодший, біглий тощо.

Зовнішні ознаки пам'яток писемності Російської централізованої держави XV-XVII ст.. Матеріал для письма. Витіснення пергаменту папером. Філіграні (водяні знаки) і їх значення в аналізі письмових джерел. Організація діловодства. Стовпці (згортки). Характерні риси

скоропису XV-XVII ст. Вдосконалення знарядь письма, чорнила, фарб. Художні прикраси тексту. Балканський, неовізантійський (рослинний), стародрукований орнаменти, московське бароко. Мистецтво мініатюри XV-XVII ст. В'язь та її особливості в цей період. Тайнопис, його найбільш поширені системи, методи дешифрування.

Розвиток письма, папір та філіграні на українських землях. Особливості українського скоропису. Взаємозв'язки і взаємовплив російського, українського та білоруського письма з письмом інших слов'янських народів.

Початок і поширення друкарства. Львівські, київські та інші українські стародруки.

Зовнішні ознаки писемних джерел Російської держави XVIII, XIX, початку XX ст. Створення і поширення букварів. Запровадження цивільної азбуки. Матеріал письма. Розгортання вітчизняного виробництва паперу, їх значення для аналізу писемних джерел. Особливості українського та російського скоропису XVIII-XIX ст., його наближення до сучасної графіки письма. Канцелярський і писарський почерки. Удосконалення виробництва чорнил, фарб, знарядь письма (використання олівців, металевих пер). Художні стилі у книжковому орнаменті: рококо (XVIII ст.), ампір (XIX ст.). Ступінь вивченості зовнішніх ознак писемних джерел нового часу. Різноманітність почерків, їх індивідуальні особливості. Знаряддя письма: металеві пера, олівці, кулькові ручки. Нові засоби відтворення текстів: машинопис, стенографія. Реформа алфавіту і правопису 1917-1918 рр. Палеографічні ознаки нової орфографії.

Застосування палеографічного аналізу в процесі історичного дослідження. Встановлення оригінальності, автентичності рукопису, часу, місця і обставин його виникнення, з'ясування інших питань історії тексту, виявлення копій та підробок. Використання знань з палеографії при вивченні шкільного курсу історії та у позакласній роботі.

Історична хронологія

Предмет і завдання історичної хронології. Вітчизняні дослідження з історичної хронології. Зв'язок історичної хронології з іншими історичними дисциплінами. Використання матеріалів і методів хронології в роботі історика, зокрема на уроках і в позакласній роботі учителя історії в школі.

Поняття про час, основні елементи його обчислення і обліку: доба, місяць, рік. Системи рахунку часу. Поняття календаря, ери, календарного стилю. Види ер. Типи календарних систем: сонячні, місячні, місячно-сонячні. Природні та штучні одиниці виміру часу, їх несумісність; неможливість створення ідеального календаря. Давньоєгипетський і давньоримський календар. Григоріанський календар. Юліанський календар.

Система рахунку часу у народів Росії і СРСР. Лік часу у східних слов'ян. Давньоруська система рахунку часу. Візантійський календар і його особливості на Русі. Ери „від створення світу” (Діоклетіана) і „від Різдва Христового” (Діонісія Малого). Поняття березневого, вересневого та ультраберезневого років. Методика перекладу стародавніх дат у джерелах на сучасну систему літочислення: з ери „від створення світу” на еру „від Різдва Христового”, з юліанського календаря (старого стилю) на григоріанський (новий стиль) тощо. Засоби визначення і уточнення дат подій. Використання свідчень про затемнення та інші астрономічні явища, церковні свята.

Особливості рахунку часу у народів України, Білорусії, Прибалтики. Хронологічні дані у джерелах з історії України. Стан і завдання розробки української історичної хронології.

Календарна реформа 1699 р. Питання про зміни в рахунку часу в ХІХ-на початку ХХ ст.. Декрет РНК РФСРР від 24 січня 1918 р. про реформу календаря. Перехід на новий стиль (григоріанський календар).

Історична метрологія

Предмет і завдання історичної метрології, джерела її вивчення. Виникнення і розвиток метрології як допоміжної історичної дисципліни. Стан вивчення української метрології. Практичне використання знань з історичної метрології в дослідницькій практиці, а також у шкільному курсі історії, в позакласній роботі вчителів.

Виникнення мір і ступінь їх точності. Перші одиниці вимірювання. Міри довжини, площі, ваги, об'єму рідких та сипучих тіл у стародавній та феодально-роздробленій Русі. Зв'язок мір ваги з грошовими одиницями: новгородськими та київськими гривнями.

Поступова уніфікація мір в Російській централізованій державі. Пережитки феодальної роздробленості в системі мір: новгородська і московська системи. Одиниці вимірювання та оподаткування на українських землях в часи польсько-литовського панування (ХV-ХVІІ ст.).

Російська метрологія ХVІІІ-ХХ ст. Метрологічні реформи у зв'язку з розвитком промисловості і капіталістичних відносин. Зв'язок англійських та російських одиниць вимірювання довжини та поверхні. Метрична система та використання її в Росії. Історична метрологія України. Регіональні розбіжності мір на лівобережжі та інших територіях України. Системи мір на землях Буковини, Сх. Галичини, Закарпаття, Волині до початку 40-х років ХХ ст..

Метрологічна система в СРСР. Декрет РНК РРФСР від 11 вересня 1918 р. про перехід до метричної системи мір. Етапи її запровадження. Уточнення і стандартизація мір. Еталони мір. Міжнародна система вимірювання.

Нумізматика

Предмет і завдання нумізматика. Нумізматична термінологія: аверс, реверс, гурт, легенда, номінал, лігатура, монетна стопа тощо. Збирання, колекціонування і систематизація монет. Виникнення нумізматика як допоміжної історичної дисципліни. Праці з нумізматика російських і українських дослідників. Зв'язок нумізматика з іншими науками.

Поява грошей та їх види. Перші монети. Монети як історичне джерело. Методика дослідження скарбів.

Античні, візантійські, східні та західноєвропейські монети на території стародавньої Русі. Найдавніші руські монети: злотники і срібляники. Безмонетний період. Срібні зливки як грошово-вагова одиниця. Київська і новгородська гривни. Карбованець. Відношення карбування руських монет. Гроші. Монети XIV-XV ст. Техніка монетної справи.

Московська, новгородська та інші місцеві монетні системи. Зародження єдиної монетної системи централізованої держави. Грошовий обіг монети на українських землях під час польсько-литовського панування (XV-XVII ст.). Російська монетна система XVI-XVII ст. Реформа 1534-1535 рр. та її значення. Польсько-шведська інтервенція і грошовий обіг. Реформа 1654-1663 рр. та її наслідки. „Мідний бунт”. Грошовий обіг і монети різних країн на землях України в XVI-XVII ст..

Монетна реформа Петра I. Вдосконалення монетної справи. Монетні двори. Російські монети XVIII – поч. XX ст.. Монетні реформи XIX ст. Грошовий обіг і монети на західноукраїнських землях під владою Австро-Угорщини. Фінансова криза 1914-1917 рр. в Росії.

Монети СРСР. Ленінський проект грошової реформи (перша половина 1918 р.). Емісія паперових грошей в роки громадянської війни. Перші радянські монети (1921 р.), проведення реформи грошей в 1922-1924 рр. Бронзові та нікелеві монети. Грошові реформи в СРСР 1936р., 1947р., 1961р. і нові типи монет. Випуск ювілейних і пам'ятних монет. Монети з дорогоцінних металів.

Грошовий обіг і монети на західноукраїнських землях до кінця 30-х років XX ст. Україна – скарбниця монет різних народів.

Історичний аналіз нумізматичного матеріалу, його використання в історичній науці, на уроках і в позакласній роботі вчителя історії.

Геральдика

Предмет і завдання геральдики. Основні поняття: символ, емблема, герб. Зв'язок геральдики з вексилологією, фалеристикою, нумізматикою, генеалогією та іншими допоміжними історичними дисциплінами.

Виникнення геральдики як допоміжної історичної дисципліни. Історія російської, української та радянської геральдики. Джерела її вивчення. Походження гербів. Теоретична формальна геральдика. Основні елементи (складові частини) герба: щит, шолом, корона, намет; щитотримачі, девіз. Форми геральдичних щитів. Геральдичні і негеральдичні фігури. Графічне позначення кольорів і металів у геральдиці. Правила описання (блазонування) гербів. Види гербів: державні, територіальні (земельні), міські, родові, концесійні, герби-претензії, патронажу тощо.

Герби в Росії і в Україні. Історія створення і емблематика російського герба. Міські, обласні (земельні) і губернські герби Росії і України. Родові і особисті герби.

„Титулярник” 1672 р. – важливе джерело вивчення російської геральдики. Геральдмейстерська контора та її діяльність. Створення „Гербовника”.

Українська національна і державна символіка. Герботворчість Центральної Ради УНР.

Радянські герби і емблеми. Особливості пролетарської і радянської символіки. Державні герби СРСР, союзних і автономних республік. Державний герб УРСР. Національний герб України.

Творення нових емблем, гербів міст, підприємств, установ, громадських організацій тощо.

Історичне, світоглядне і політичне значення гербів, емблем та символів. Використання знань з геральдики у навчанні та вихованні учнів.

Фалеристика

Нагороди і пам'ятні знаки відомі з найдавніших часів. Нагородження часів середньовіччя. Перші нагородні знаки.

Становлення фалеристики як наукової дисципліни. Застосування терміну „фалеристика” у радянській історіографії. Коло питань фалеристики: забезпечення владою життєздатності нагороди, художнє втілення нагороди, реєстри нагороджених, проекти та ескізи нагород; порядок обігу нагороди в державі.

Перші нагороди Російської держави. Нагородна реформа Петра I. Ордени та медалі Російської імперії.

Нагородні знаки Радянського Союзу. Військові та трудові нагороди.

Нагородна справа України. Нагороди козацької держави XVI-XVII ст.

Перші власні нагороди Української держави в період визвольних змагань 1917-1921 рр. Нагородні плани УНР, ЗУНР, гетьманату Павла Скоропадського. Нагородна спадщина української діаспори. Відзнаки України радянської доби. Становлення сучасних нагород незалежної України.

3.2. Тематика семінарських занять

Тема 1. Палеографія

1. Розвиток графіки кириличного письма: устав, півустав та скоропис.
2. Тайнопис та його різновиди.
3. Матеріали письма. Водяні знаки.
4. Застосування палеографії в процесі історичних досліджень.
5. Пам'ятка для вивчення писемних історичних джерел.

Література:

1. Буквицы древнерусского письма. – М., 1994.
2. Карский Е. Славянская кирилловская палеография. – М., 1979.
3. Кісь Я.П. Палеографія: Навчальний посібник. – Л., 1975.
4. Колегинов С. Филиграни на бумаге русского производства XVII – нач. XX веков. – К., 1978.
5. Леонтьева Г. Палеография, хронология, археография, геральдика. – М., 2000.
6. Логвин Г. З глибин: Давня книжкова мініатюра XI – XVII ст. – К., 1974.
7. Муравьев А. Русская палеография. – М., 1977.
8. Рейсер С. Русская палеография нового времени: Неография. – М., 1982.
9. Сказание о начале славянской письменности. – М., 1981.

Тема 2. Історична хронологія

1. Поняття про час. Виникнення обліку часу.
2. Розвиток системи рахунку часу на території України з найдавніших часів до наших днів.
3. Способи і методи визначення, уточнення, перевірки та переведення дат історичних джерел і подій.

Література:

1. Бережков Г. Хронология русского летописания. – М., 1963.
2. Бикерман Э. Хронология древнего мира. – М., 1976.
3. Володомононов Н. Календарь: прошлое, настоящее, будущее. – М., 1977.
4. Ермолаев И. Историческая хронология. – М., 1980.
5. Климишин И. Календарь и хронология. – М., 1990.

6. Пронштейн А. Хронология. – М., 1981.
7. Селешников С. История календаря и хронология. – М., 1977.
8. Титаренко П. История календаря в России и на Украине в зв'язку з загальною історією календарів. – К., 1972.

Тема 3. Історична метрологія

1. Джерела метрології і методи їх вивчення.
2. Історичний огляд розвитку мір на українських землях.
3. Використання даних метрології в роботі історика. Визначення власних вимірів: п'ядь, лікоть, сажень тощо.

Література:

1. Грамм М. Занимательная энциклопедия мер, единиц и денег. – Челябинск, 2000.
2. Каменцева Е., Устюгов Н. Русская метрология. – М., 1975.
3. Сидоренко О. Історична метрологія Лівобережної України XVIII ст. – К., 1975.
4. Семар Г. Семь раз отмерь! Среди монет, мер и весов. – М., 1992.
5. Федорин А. История: знакомство продолжается. – Донецк, 1999.
6. Черепнин Л. Русская метрология. – М., 1944.
7. Чертов А. Международная система единиц измерения. – М., 1963.
8. Шостьин Н. Очерки истории русской метрологии XI – XX веков. – М., 1975.

Тема 4. Нумізмати́ка

1. Виникнення нумізматики та її оформлення в наукову дисципліну.
2. Давньоруська грошова термінологія та грошовий рахунок.
3. Характеристика основних монетних систем на території України (XIV-XX ст.).
4. Пам'ятка для вивчення монет як історичного джерела.

Література:

1. Зварич В. Нумізматичний словник. – Л., 1972.
2. Котляр М. Нариси історії обігу і лічби монет на Україні XIV-XVII ст. – К., 1981.
3. Котляр Н. Кладоискательство и нумизматика. – К., 1974.
4. Леонтьева Г., Шорин П. Ключи к тайнам Клио. – М., 1994.

5. Нумізматика античного Причорномор'я. – К., 1982.
6. Потин В. Монеты. Клады. Коллекции. – СПб., 1993.
7. Рябцевич В. О чем рассказывают монеты. – Минск, 1977.
8. Семар Г. Среди монет. – М., 1990.
9. Спасский Н. Русская монетная система. – М., 1987.
10. Федорин А. История: знакомство продолжается. – Донецк, 1999.

Тема 5. Исторична геральдика

1. Походження гербів і геральдики як допоміжної історичної дисципліни.
2. Теоретична геральдика: правила та прийоми складання гербів.
3. Блазонування герба.
4. Як би виглядав ваш власний герб?

Література:

1. Драчук В. Рассказывает геральдика. – М., 1977.
2. Лакиер А. Русская геральдика. – М., 1990.
3. Леонтьева Г. Палеография, хронология, археография, геральдика. – М., 2000.
4. Румянцева В. Історія, карбована в гербах. – К., 1987.
5. Румянцева В. Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма. – К., 1986.
6. Стародубцев Н. Иллюстрированный словарь по геральдике. – Донецк, 1996.
7. Федорин А. Знакомство с историей. – Донецк, 1997.
8. Федорин А. История: знакомство продолжается. – Донецк, 1999.

Тема 6. Фалеристика

1. Фалера як попередник сучасних нагород.
2. Класифікація знаків нагороди.
3. Сучасна система нагород України.

Література:

1. Бурков В. Фалеристика. Учебное пособие. – М., 2000.
2. Всеволодов И. Беседы о фалеристике: из истории наградных систем. – М., 1990.
3. Государственные награды СССР. – М., 1987.
4. Дуров В. Русские награды XVIII – начала XX вв. – М., 1997.

5. Дуров В. Награды Великой Отечественной. – М., 1993.
6. Колесников Г., Рожков А. Ордена и медали СССР. – М., 1983.
7. Кузнецов А., Чепурнов Н. Наградная медаль. – М., 1992.
8. Куценко А. Ордена Советских республик. – Донецк, 1996.
9. Леонтьева Г., Шорин П. Ключи к тайнам Клио. – М., 1994.

3.3. Завдання для самостійної роботи з дисципліни „спеціальні історичні дисципліни”

Тематика рефератів

1. Характеристика пам'яток писемності давньої і феодальної Русі.
2. Зародження писемності у східних слов'ян.
3. Початок і поширення друкарства на землях України.
4. Характеристика художніх стилів у книжковому орнаменті XVIII-XIX ст.
5. Типи календарних систем.
6. Давньоєгипетський і давньоримський календар: порівняльна характеристика.
7. Давньоруська система рахунку часу.
8. Рахунок часу у народів доколумбової Америки.
9. Перші одиниці вимірювання в давній та феодально-роздробленій Русі.
10. Етапи запровадження метричної системи мір.
11. Метрична система та використання її в Радянській Росії.
12. Техніка монетної справи XIV-XV ст. в Західній Європі.
13. Грошовий обіг і монети різних країн на землях України в XVI-XVIIст.
14. Грошові реформи в історії Російської імперії.
15. Грошові реформи в СРСР.
16. Історія створення і емблематика герба дореволюційної Росії.
17. Особливості пролетарської і радянської символіки.
18. Розвиток геральдики як історичної науки в країнах Європи (на вибір).
19. Нагородна справа з найдавніших часів до кінця XIX ст. в Росії.
20. Проекти українських нагород 1917-1921 рр..
21. Нагородна спадщина української діаспори.
22. Нагороди сучасних країн Європи (на вибір).

Питання для підготовки до модульної контрольної роботи

1. Порівняльна характеристика глаголиці та кирилиці.
2. Охарактеризуйте матеріали та знаряддя письма.
3. Художні прикраси в пам'ятках писемності.
4. Визначте основні завдання неографії.
5. Основні елементи обчислення і обліку часу.
6. Візантійський календар і його особливості на Русі.
7. Мусульманські календарі.
8. Стандартизація мір. Еталони мір. Міжнародна система вимірювання.
9. Зв'язок англійських та російських одиниць вимірювання довжини та поверхні.
10. Метрологічні реформи в Російській імперії.
11. Монети як історичне джерело.
12. Зародження єдиної монетної системи централізованої держави.
13. Грошовий обіг і монети різних країн на землях України в XVI-XVII ст.
14. Монетна реформа Петра I.
15. Грошові реформи в СРСР 1936р., 1947р., 1961р. і нові типи монет.
16. Державні герби СРСР та його союзних і автономних республік.
17. Творення нових емблем, гербів міст, підприємств, установ, громадських організацій в радянський період (1917-1991 рр.).
18. Характеристика сучасних емблем та гербів.
19. Сучасні нагороди Російської Федерації.
20. Сучасні нагороди країн Західної Європи (загальна характеристика).

3.4. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

ІНДЗ складається з декількох частин і полягає в наступному:

1. Охарактеризувати запропонований для опрацювання текст та визначити стиль кирилицьського письма.
2. Визначити, уточнити або перевести дату запропонованої історичної події за допомогою різних методів та таблиць.
3. Визначити власні виміри (п'ядь, лікоть, сажень) та вказати їх у метричній системі.
4. Розробити ескіз родового або власного герба, який відповідає світоглядним, моральним принципам студента та складений за всіма правилами геральдики.
5. Зробити опис ордена або медалі часів існування Російської імперії, СРСР, сучасних України або країн Європи (на вибір).

4. ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Бондаренко Г.В. Спеціальні історичні дисципліни. – Луцьк, 1997.
2. Введение в специальные исторические дисциплины. – М., 1990.
3. Леонтьева Г., Шорин П. Вспомогательные исторические дисциплины. – К., 1992.
4. Специальные исторические дисциплины. – К., 1992.
5. Федонин А.Р. История. Знакомство продолжается. – Донецк, 1999.
6. Черепнин Л.В. Русская палеография и другие вспомогательные исторические дисциплины. – М., 1974.
7. Янин В. Очерки комплексного источниковедения. – М., 1977.

Довідникові видання

1. Бумажные деньги ходившие на Украине. Каталог XX в. / Составитель Бадаев А.С. – Чернигов, 1991.
2. Буквицы древнерусского письма. – М., 1994. – 24 откр.
3. Весь мир: Страны. Флаги. Гербы: Энциклопедический справочник. – Минск, 1999.
4. Відзнаки Української РСР. Довідник. – К., 1991.
5. Грамм М. Занимательная энциклопедия мер, единиц и денег. – Челябинск, 2000.
6. Гроші. Енциклопедія українознавства. – Л., 1993.
7. Геральдика. Радянська енциклопедія історії України. Т.1. – К., 1969.
8. Герб. Енциклопедія українознавства. – Л., 1993.
9. Зварич В., Шуст Р. Нумізматика. Довідник. – Тернопіль, 1998.
10. Зварич В. Нумізматичний словник. – Л., 1972.
11. Куликов С. Нить времени. Малая энциклопедия календаря с заметками на полях газет. – М., 1991.
12. Метрологія історична. Радянська енциклопедія історії України. Т.3. – К., 1971.
13. Міри. Енциклопедія українознавства. Т.4. – Л., 1994.
14. Монеты стран мира: Каталог монет XX в. / Сост. Бадаев А.С.– Чернигов, 1991.
15. Швець В. Каталог українських грошей від 1917 р. – Л., 1997.
16. Янко М.Т. Топонімічний словник-довідник Української РСР. – К., 1973.

Додаткова література

1. Анохин В. Монетное дело Боспора. – К., 1986.
2. Анохин В. Монетное дело Херсонеса (IV в. до н.э. – XII в. н.э.). – К., 1977.
3. Анохин В. Монеты античных государств (IX в. до н.э. – XII в. н.э.). – К., 1999.
4. Анохин В. Монеты античных государств Северо-Западного Причерноморья. – К., 1989.
5. Антонович В. Лекції з джерелознавства. / Ред. М.Ковальський. – Острог, 2003.
6. Археологія і нумізматики Білорусі. – Мінськ, 1993.
7. Баленок В.С. Червона калина – Україна. Питання української державної символіки. – Л., 2003.
8. Банкноти і монети України. – К., 2006.
9. Бевзо О.А. Львівський літопис і Острозький літописець. – К., 1993.
10. Березков Г. Хронология русского летописания. – М., 1969.
11. Бикерман Э. Хронология древнего мира. – М., 1976.
12. Бойко А. Нарбутів „грих” // Пам’ятки України. – 1990. – №3.
13. Борщевич В. Волинська церковна сфрагістика (20-80-ті рр. XX ст.). – Луцьк, 2001.
14. Брайтчевський М. Римська монета на території України. – К., 1959.
15. Брайтчевський М. Скарби знайдені і незнайдені. – К., 1992.
16. Брайтчевський М. Походження слов’янської писемності. – К., 2002.
17. Братко О. Уявлення про світобудову та її відображення в українській національній символіці. – К., 1990.
18. Бумажные денежные знаки России и СРСР. – М., 1991.
19. Буткевич А., Зеликсон М. Вечные календари. – М., 1969.
20. Велесова книга. – К., 1994.
21. Величко С. Літопис. У 2 т. – К., 1991.
22. Винклер П. Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи с 1849 по 1990 год. – М., 1991.
23. Высоцкий С. Средневековые надписи Софии Киевской XIV-XVII вв. – К., 1976.
24. Вожегов Г. Безмолвные проповедники. Очерки истории денег. – Омск, 1992.
25. Волинські грамоти XVI ст.. – К., 1995.
26. Володомонов Н. Календарь: прошлое, настоящее, будущее. – М., 1977.
27. Гавриленко В. Українська сфрагістика: питання предмета та історіографії. – К., 1977.
28. Галицько-Волинський літопис. – Л., 1994.

29. Гаряева М.А. Эпохи в зеркале письмен. – М., 1990.
30. Гломозда К., Павловський О. Українська національна символіка: походження, традиції, доля. – К., 1989.
31. Гречило А. Герби та прапори міст і сіл України. – Л., 2004.
32. Гречило А. Герби міст України (14-пер.пол.20 ст.). – К., 2001.
33. Гречило А. Затвердження гербів міст Правобережної України в 1791-1792 рр. – Київ-Львів, 1997.
34. Дем'янов В. Що було до Русі. – Рівне, 1994.
35. Деньги. / Автор текста Джо Крибб. – М., 1996.
36. Дмитрієнко М., Ющенко В. та ін. Гроші в Україні. Факти і документи. – К., 1998.
37. Долуханов П.М. История средиземных морей (палеография). – М., 1988.
38. Драчук В. Рассказывает геральдика. – М., 1977.
39. Ермолаев И. Историческая хронология. – Казань, 1980.
40. Запаско Я. Пам'ятки книжного мистецтва: українська рукописна книга. – Л., 1995.
41. Запаско Я. Львівські стародруки. – Л., 1983.
42. Ісаєвич Я. Літературна спадщина Івана Федоровича. – Л., 1989.
43. Ісаєвич Я. Деякі питання української метрології XVI-XVIII ст. – К., 1961.
44. Ильинский В. Геральдика трудовой славы. – М., 1979.
45. Истрин В.А. 1100 лет славянской азбуки. – М., 1988.
46. Календар історичних дат. 1993. Українська геральдика. – Л., 1992.
47. Каменцева Е. Хронология. – М., 1967.
48. Каменцева Е., Устюгов Н. Русская метрология. – М., 1975.
49. Каменцева Е., Устюгов Н. Русская сфрагистика и геральдика. – М., 1974.
50. Караманчев В. Пролетарская символика. – М., 1978.
51. Карский Е. Славянская кирилловская палеография. – М., 1979.
52. Кузнецов А.А. Ордена и медали России. – М., 1985.
53. Київські глаголичні листки X ст. – К., 1983.
54. Кісь Я. Палеографія. – Л., 1975.
55. Клейноди України. – К., 1991.
56. Клепиков С. Филиграни и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII – нач. XX вв. – К., 1978.
57. Климишин И. Календарь и хронология. – М., 1990.
58. Климишин І. Календар природи і людини. – Л., 1983.
59. Клименко О.О. Грошові документи ОУН (біфони) 1939-1952 рр. Каталог. – Тернопіль, 1999.
60. Константиновский рубль. Монеты России XIX в. – М., 1991.
61. Коряшовский П. Монеты Ольвии. – К., 1988.

62. Котляр М. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. – К., 1971.
63. Котляр М. Галицько-Волинський літопис XIII ст.. – К., 1993.
64. Кучеренко Э. Нумизматика в школе. – М., 1968.
65. Лакиер А. Русская геральдика. – М., 1990.
66. Логвин Г. З глибин: давня книжкова мініатюра XI-XIV ст.. – К., 1974.
67. Логвин Г. З глибин: давня книжкова мініатюра XV – XVIII ст. – К., 1990.
68. Лукомский В., Модзолевский В. Малороссийский гербовник. – К., 1993.
69. Максимов М.М. Очерк о золоте. – М., 1988.
70. Мацюк О. Папір та філіграні на українських землях (XVI – поч.. XX ст.). – К., 1992.
71. Мельникова А.С. Булат и золото. – М., 1990.
72. Мельникова А.С. Русские монеты от Ивана Грозного до Петра Первого (1533-1682). – М., 1989.
73. Нагороди України: Історія, факти, документи. В 3 т. – К., 1996.
74. Наріжний К.Г. Живий світ геральдики: тварини та рослини в державній символіці. – К., 1997.
75. Огієнко І. Історія українського друкарства. – К., 1994.
76. Огієнко І. Українська культура. – К., 1992.
77. Ордена и медали СССР. – М., 1986.
78. Павленко Н. История письма. – Минск, 1987.
79. Панасенко В. Палеографія українського скоропису др. пол. XVII ст. – К., 1974.
80. Панченко В. Гербівник міст України. – К., 1996.
81. Пастернак О. Пояснення тризуба, герба Великого київського князя Володимира Святого. – К., 1991.
82. Польской Г.Н. Тайны „монетного двора”: Очерки истории фальшивомонетничества с древних времен и до наших дней. – М., 1996.
83. Потин В.М. Монеты. Клады. Коллекции: Очерки нумизматики. – М., 1993.
84. Пронштейн А., Кияшко В. Хронологія. – М., 1981.
85. Похлебкин В.В. Международная символика и эмблематика. – М., 1989.
86. Рейсер С. Русская палеография нового времени. Неография. – М., 1982.
87. Різник М. Письмо і шрифт. – К., 1978.
88. Рошин Л. Символы ратной славы. – М., 1984.
89. Румянцева В. Історія, карбована в гербах. – К., 1987.
90. Румянцева В. Эмблемы земель и городов Левобережной Украины периода феодализма. – К., 1986.

91. Рябцевич В. О чем рассказывают монеты. – Минск, 1978.
92. Рябцевич В. Нумизматика Беларуси. – Минск, 1995.
93. Савчук Ю. Мська геральдика Поділля. – Вінниця, 1995.
94. Селешников В. История календаря и хронология. – М., 1977.
95. Семар Г. Среди монет. – М., 1990.
96. Сергійчук В. Національна символіка України. – К., 1992.
97. Сидоренко О. Історична метрологія Лівобережної України XVIII ст. – К., 1997.
98. Сказание о начале славянской письменности. – М., 1971.
99. Смотрицкий М. Грамматика. – К., 1978.
100. Соболева Н. Старинные гербы российских городов. – М., 1985.
101. Спасский И. Русская монетная система. – Л., 1970.
102. Стрельський В. Історія календаря. – К., 1975.
103. Тихомиров М., Муравьева А. Русская палеография. – М., 1982.
104. Титаренко П. Історія календаря Росії і України в зв'язку з загальною історією календаря. – К., 1972.
105. Толочко П. Літописи Київської Русі. – К., 1994.
106. Тхоржевський Р.Й. Національні паперові гроші України. – Донецьк, 1992.
107. Тхоржевський Р.Й. Бумажные деньги, обращавшиеся на Украине в XX веке. – Тернополь, 1999. – Т.2.
108. Тхоржевський Р.Й. Нариси історії грошей в Україні (з давніх часів до сучасності). – Тернопіль, 1999.
109. Черепнин Л. Русская метрология. – М., 1944.
110. Черепнин Л. Русская палеография. – М., 1956.
111. Шостьин Н.И. Польские латиноязычные средневековые источники. Тексты, перевод, комментарии. – М., 1990.
112. Янин В. Я послал тебе бересту. – М., 1975.
113. Янин В. Денежно-весовые системы русского средневековья. Домонгольский период. – М., 1956.
114. Янин В. Берестяная почта столетий. – М., 1979.
115. Янин В., Гайдучков П. Актовые печати Древней Руси X – XV вв. – М., 1998. – Т.3.

5. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

5.1. Вимоги до знань студентів при виконанні модульних і контрольних завдань

На оцінку „відмінно” (5) оцінюється робота, коли студент:

- вичерпно та правильно виконав усі завдання;
- виявив ґрунтовні знання з предмета;
- в логічній послідовності виклав матеріал кожного завдання;
- продемонстрував здатність диференціювати, інтегрувати та уніфікувати знання;
- допустив одну несуттєву неточність у викладі матеріалу.

На оцінку „добре” (4) оцінюється робота, що відповідає таким вимогам:

- усі завдання виконані на належному рівні;
- матеріал кожного завдання викладено в логічній послідовності;
- допущено дві-три неточності у викладі матеріалу.

На оцінку „задовільно” (3) оцінюється робота, коли:

- студент, який відповідає, не справився з одним – двома завданнями;
- недостатньо володіє матеріалом та термінологією;
- відповідь не містить логічного та послідовного викладу матеріалу.

На оцінку „незадовільно” (2) оцінюється робота, коли:

- завдання виконано менше ніж на 40 відсотків;
- доповідач не володіє термінологією;
- варіант відповіді хибний і не обґрунтований.

5.2. Форми роботи студентів на семінарах

Доповідь на семінарському занятті повинна складатися із безпосереднього розкриття студентом змісту питання, володіння понятійно-термінологічним апаратом, включати обізнаність у головних проблемах та термінології з питання, яке розглядається, та ін.

Активна участь в обговоренні включає задіяність студента в розкритті питання основного доповідача, внесення фактичних повідомлень, формулювання додаткових висновків та міркувань, згадки окремих неназваних моментів питання, яке розглядається, узагальнення сказаного та ін.

Суттєве доповнення полягає в додатковому висловлюванні студента, що містить нові знання у вигляді важливого факту з проблеми, яка розглядається. Суттєве доповнення менше, але конкретніше за активну участь в обговоренні.

5.3. Вимоги до написання реферату

Реферат – це цілісне завдання, яке передбачає розкриття студентом проблемної теми із курсу, що вивчається. Він повинен містити вступну частину, основну частину, в якій безпосередньо розкривається фактичний зміст теми, висновки, де студент демонструє власне розуміння даної теми та список використаних джерел (обсяг завдання – 12 друкованих аркушів).

5.4 Методичні вказівки до індивідуального навчально-дослідного завдання

ІНДЗ – це комплексне завдання, яке передбачає використання знань, вмінь та навичок студента з палеографії, історичної хронології, метрології, геральдики та фалеристики на практиці. Кожна складова частина завдання оцінюється в 4 бали. Робота визначається творчим пошуком у межах завдання, самостійним аналізом, коментуванням та репрезентацією наукових знань. Під час виконання завдання формується система знань, набувається уміння опрацювання відповідної інформації, дослідження і узагальнення.

5.5 Критерії оцінювання

1. Повнота і глибина висвітлення теми, правильність окреслення кола питань.
2. Повнота використання джерел та літератури.
3. Рівень аргументації висновків і основних положень.
4. Логічне обґрунтування структури доповіді.
5. Вміння використовувати зібраний матеріал шляхом узагальнення розповіді, цитат, ілюстрацій.
6. Загальна підготовка доповідача.
7. Глибина розуміння доповідачем окремих питань теми семінару.
8. Недоліки та переваги усного мовлення (чіткість, стиль, манера викладу, доступність, грамотність).
9. Загальна оцінка доповіді в зіставленні з іншими відповідями.

6. ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Обґрунтувати місце спеціальних історичних дисциплін в системі історичних наук.
2. Пояснити причини постійного збільшення кількості спеціальних історичних дисциплін.
3. Назвати і охарактеризувати основні спеціальні історичні дисципліни.
4. Пояснити значення колекціонування для появи спеціальних історичних дисциплін.
5. Пояснити причини появи і розвитку писемності у суспільства.
6. Порівняти два ранньослов'янських алфавіти – глаголицю та кирилицю.
7. Охарактеризувати основні етапи розвитку кириличного письма.
8. Пояснити правила написання кириличних цифр.
9. Порівняти за основними ознаками розвитку писемності устав і півустав.
10. Визначити особливості скоропису XV-XVII ст. в Росії.
11. Охарактеризувати матеріали і знаряддя письма до XIV ст.
12. Охарактеризувати пергамент як матеріал для письма і знаряддя письма на пергаменті.
13. Пояснити процес виготовлення рукописної книги.
14. Обґрунтуйте важливість винайдення книгодрукування.
15. Охарактеризувати художні прикраси писемного джерела.
16. Пояснити значення філіграней для палеографічного аналізу.
17. Охарактеризувати ставлення в історичній науці до „Велесової книги”.
18. Значення палеографічного аналізу для вивчення і дослідження писемних джерел.
19. Охарактеризувати основні питання неографії як спеціальної історичної дисципліни.
20. Обґрунтувати необхідність для історичної науки вміння переведення дат минулого на сучасну систему літочислення.
21. Визначити причини виникнення та існування різних календарів.
22. Охарактеризувати три групи календарів, які існували в історії людства.
23. Пояснити походження юліанського календаря і назв місяців.
24. Пояснити різницю між юліанським і григоріанським календарями.
25. Обґрунтувати заміну юліанського календаря григоріанським.
26. Пояснити принцип створення сонячних календарів та їх точність.
27. Визначити поняття доба, тиждень, місяць, рік в історичній хронології.
28. Охарактеризувати сучасне літочислення, еру і календар.
29. Охарактеризувати місячні календарі.
30. Пояснити необхідність появи одиниць вимірювання і систем мір у суспільстві.

31. Пояснити назви одиниць вимірювання довжини в Київській Русі.
32. Охарактеризувати одиниці виміру рідких і сипучих тіл періоду Київської держави.
33. Охарактеризувати одиниці земельного оподаткування в українських землях періоду феодалізму.
34. Пояснити причини метрологічних реформ у різних державах.
35. Пояснити значення „десятькова метрична система мір”.
36. Проаналізувати причини виникнення та запровадження десятикової метричної системи.
37. Дати характеристику основних груп одиниць вимірювання сучасної системи мір.
38. Визначити основні завдання нумізматики.
39. Пояснити значення монети як історичного джерела.
40. Обґрунтувати причини появи грошей та їх функції.
41. Дати визначення нумізматичних понять: монетна стопа, номінал, проба, монетне поле.
42. Пояснити, чому Україна є скарбницею історичної нумізматики.
43. Охарактеризувати перший період власного карбування монет у Київській Русі.
44. Обґрунтувати основні причини появи різних монет у грошовому обігу на українських землях до XIV ст.
45. Пояснити причини появи талера як основної грошової одиниці Європи з XVI ст.
46. Назвати і охарактеризувати основні грошові системи, які використовувалися в Україні XVIII-поч. XX ст.
47. Визначити причини вилучення з грошового обігу дорогоцінних металів і заміни їх сплавами простих металів.
48. Порівняти поняття „герб”, „емблема”, „символ”, „знак”.
49. Пояснити значення герба як історичного джерела.
50. Визначити і охарактеризувати основні елементи повного герба.
51. Охарактеризувати типи основних геральдичних щитів.
52. Визначити штучні, міфічні та природні фігури в геральдиці.
53. Пояснити принципи блазонування (порядок описування) гербів.
54. Визначити основні напрями розвитку сучасної геральдики в Україні.
55. Дати визначення національної, державної та соціально-класової символіки.
56. Обґрунтувати появу державних символів України та їх зв'язок із національною символікою.
57. Охарактеризувати процес виникнення і значення фалеристики.
58. Навести класифікацію знаків нагороди Російської держави.
59. Охарактеризувати ордени та медалі Радянського Союзу.
60. Назвати та класифікувати нагороди незалежної України.

Навчальне видання

Мартинчук І.І.

**Навчально-методичні матеріали до курсу
„СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ”**

*Напрямок підготовки 02.03 „Гуманітарні науки”,
спеціальність 6.020302 „Історія”*

Відповідальний за випуск:

кандидат історичних наук, доцент **П.О. Савчук**

Комп’ютерна верстка та макет – **Кравчук В.Ю.**

Підписано до друку – 31.03.2008 р. Замовлення № 151/2.
Формат 60x84. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. – 1,13. Наклад – 100 примірників

Редакційно-видавничий відділ
Рівненського державного гуманітарного університету
33027, Рівне, вул. С.Бандери, 12

В посібнику наведено програму даного курсу, список рекомендованих джерел і літератури, запитання та завдання для поточного та модульного контролю знань студентів тощо.

Призначений для вчителів та студентів загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв з метою надання їм методичної допомоги при підготовці та проведенні занять з курсу „Спеціальні історичні дисципліни”

М 292 Мартинчук І.І. Спеціальні історичні дисципліни:
Матеріали до курсу для вчителів та студентів. – Рівне: РДГУ,
2008. – 27 с.

УДК 930.1

ББК 63.2

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2008.
© Мартинчук І.І., 2008